

דיון יסודי בכשרות העופות
המקבלים זריקות בשוק

וביאור הסוגיא החמורה של
"אנן לא בקיאיין" בבדיקות
וזהוי הלקותות המביאות לידי כך

מאת מרדכי קובר – ר"ח אדר ב' תשע"ו

זש

דובר שלום

הוצאת

נכתב ונדפס לעלוי נשמת אאמו"ר ר' מנחם מענדל ב"ר אברהם ז"ל

אשמח לקבל קושיות והערות

רח' הרב גורדון 42, קרית יערים 9083800

Doveir.shalom@gmail.com

מודעה:

בכל מקום שבקונטרס שכתבתי להתיר, אין כוונתי לעקור מנהג קבוע להחמיר כדעת אחד מן הפוסקים ולא לשנות בכלל במלאכת הקודש. אלא כל כוונתי לחקור עיקר ההלכה, שדוקא בו תלויה קביעת ריעותות ולא בהנהגות.

אין אני מייצג כל גוף בפרט ולא המתירים בכלל. הדברים הם שלי, מה שחנן ה' אותי בידו הטובה עלי. גם סייעני ה' על ידי ידידי לקבל הרבה מידע על תוצאות בדיקות העופות ועל משא ומתן ההלכתי שהיו להם עם שני המחנות.

אם חס ושלום טעיתי בדבר משנה או בשיקול הדעת, אין לתלות הטעות בהם אלא בי.

נסיתי כמיטב יכולתי לכבד כראוי את הרבנים הגאונים שבדבריהם אנו דנים. ואם חס וחלילה היה בי היסח הדעת, אני מתנצל מראש.

תודתי נתונה לכל שעזרו לי בהכנת הקונטרס, ובמיוחד לוטירנר דר. בן-ציון פרלמן.

תמונת גידי הצומת שבכריכה העליונה באדיבות ידידי הרב יעקב דוד לאך שליט"א

א. הקדמה

כששאלו את רבי יהושע להכריע את ההלכה במחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל בצרת הבת, השיב שאינו כדאי להכניס את ראשו בין שני ההרים הגדולים, שירא הוא שמא ירוצו גולגלתו (יבמות טו, ב.). גם תחושתי כן בגשתי אל מזבח הדפוס לשרת בקודש, להבהיר ולפלפל במחלוקת הגדולה לשם שמים שנולדה בשבועות האחרונים בענין כשרות העופות, בין האדם הגדול בענקים הגאון רבי נחום יברוב שליט"א ובין המשביר כשרות לכל עם הארץ העדה החרדית ורבניה הגאונים שליט"א. ירא אני ממיעוט ערכי מולם, ויודע אני שאין מקומי בין המרומים. אבל יעיד עלי יודע תעלומות ובוחן כליות ולב שאין אני רואה את עצמי ראוי לכך, אלא מקיים אני כעבד הכפות לפני רבו את מאמר רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא: במקום שאין אנשים השתדל להיות איש (אבות ב, ה.). ואין כוונתי לומר שאין בירושלים עיר הקודש המלאה תשואות תלמידי חכמים ומומחים בטרופות יותר ממני, אלא כוונתי שאין מהם שנחשבים כעצמאים שיוכל לטעון שצלל במים האדירים האלו והעלה את המרגליות של הבנת שיטות החולקים והכרעת ההלכה מתוכם – כצד שלישי המכריע בצדק ולא כמחזיק שיטת עצמו הקדומה. אך אי אפשר להשאיר את ויכוח הגדול הזה לאורך זמן בלי הבנה ובלי הכרעה, שצאן קדשים צריכים לדעת מה זה ועל מה זה. ואין אני אומר קבלו דעתי אלא שתבינו את הנידון ואת הצדדים, ואז בטוח אני שהאמת יורה דרכו. ואני תפילה שהכרעתי בנושא תעמוד בכור המבחן של מורי ההוראה ותלמידי החכמים, ואם לא אזכה לכך, מכל מקום הנה נא הועלתי, שהבהרתי הנושא עד שהגיע לבירור והסכמה.

ובקשתי פרושה לפני אחי היקרים המקפידים מאוד בכשרות המאכלים בהשקעה של ממש, שלא יבואו לזלזל אחד מהצדדים בגאווה ובזז לטעון שטועים או מגזימים, או ביתר מיני הפחתות כבוד המתרגשות ובאות לעולם. אין זה דרכינו להקטין ערך החולקים לשם שמים, ובפרט שמדובר בגאוני עולם שכל הצבור סומך עליהם. אלא חובתינו להבין ושלא לשכוח שדברי אלו ואלו של אלקים חיים, ואין כאן טעויות או הגזמות, אלא הבנות שונות בתופעות ובמסורת ההלכה שקבלנו מפוסקי הדור שעבר. וכמו שנאמר בבית שמאי ובית הלל שחיבה וריעות נוהגים זה בזה (יבמות יד, ב.), כן הוא בעניניו, ודי בזה.

ב. חשש הטרופות ותקציר הטענות לאסור ולהתיר

נהוג בארץ ישראל כהיום להזריק חיסונים לעופות או בחזה או בשוק. חומר החיסון מורכב משלשה וירוסים מתים שהומסו לתוך שמן מנירלי. מגמת החיסון להפעיל את הגוף בייצור חומרים המחסלים וירוסים אלו. הוירוסים המתים אינם יכולים

להתרבות ולסכן את הגוף, אבל מכל מקום במידה מסוימת מפעילים את כוחות ההגנה שבגוף.

כשמזריקים, מכוונים את המחט בכיוון צדדי ומכניסים את חומר החיסון רוב רובו בין העור והבשר. המחט יחסי קצר עד כדי כך שאפילו כשמזריקים בחזה, במקרה שלא שמר עובד את ההנחיות וכיון את המחט לגוף, אי אפשר שיחדור עד החלל. ואינו מעלה חשש טריפות המבואר בשלחן ערוך (יורה דעה נא, א) במחט הנמצא בחלל הגוף שחוששים שמא ניקב אחד מאברים הפנימיים שנקובתם במשהו. רוב השחיטות בארץ קולטים עופות שהתחסנו בחזה.

לפני הרבה שנים, מחט ההזרקה היה יותר ארוך, והיה קיים חשש זה. לפיכך, החליטה אז ועדת השחיטה של העדה החרדית שתקלוט עופות דוקא מלולים שמזריקים את החיסון בגובה השוק, שאינו קרוב למקום צומת הגידין. הרויחו בזה שאין חשש של חדירה לחלל וטריפות מנקיבת מחט הזריקה. אף על פי שעברו כבר הרבה שנים מאז שהקצירו אורך המחט, ומאז לא קיים עוד חשש זה בהזרקה בחזה, מכל מקום מחזיקה העדה החרדית את מנהגה שמחסנים בשוק דוקא. וטענת רבני העדה שמרויחים בזה שמירה על הוושט שלא יקלוט דלקת מזריקה שבחזה. גם דעתם שאינו נכון לשנות ללא צורך את מקום הזריקה שהנהיגו הקדמונים. הרי אמרו חז"ל שחייב אדם לומר בלשון רבו (עדויות א, ג), ואם על דבר קל של ניסוח לימוד ההלכה אמרו, כל שכן בנושא חמור של מקום הזריקה, שהיו ואולי עדיין קיימים חששות של טריפות. לכן, חשבו העדה החרדית לנכון להחזיק מנהג הישן שלהם להזריק בשוק, מאחר שאין צורך ברור לשינוי מקום.

כהיום, בהרבה מקרים נמצא חומר לבן בבשר שבתחתית השוק סמוך אבל אינו דבוק למקום צומת הגידין, ולפעמים מתקרב עד הגידים ועד בכלל. בהרבה מקרים גם משתנה מרקם הבשר והקרומים שבסמוך למקום הצומת מבשר בריא, ולפעמים גם מתאדם אותו בשר וגם מתקרב עד הקרום שמעל מקום צומת הגידים, ולפעמים גם הקרום נתפס בלקוי מרקם.

כפתח לדברינו, חייבים אנו לדווח שיש ויכוח גדול בין פוסקי זמנינו ועוברי אורח על טיב מרקם הבשר הסמוך לגידים במקרים הרגילים ובמקרים הגרועים. יש אומרים בכה שרקוב הוא, ואף על פי שאינו רקוב ממש, חייבים אנחנו לחוש לריקבון מפני שאין אנחנו בקיאים בבדיקתו, כמבואר ברמ"א (יורה דעה מח, ד). ויש אומרים בכה, שאין כאן ריקבון גם במקרים הרגילים וגם במקרים הגרועים. ותורת כל אחד ואחד בידו, ולא ישתוו לעולם.

אנחנו ראינו בעינינו שני עופות שהטריפו האוסרים מטעם ריקבון, והיה קצת בשר מקולקל על יד הגידים שנראה כפירורים אדומים, ומסתבר שבשם; ריקבון יקרא. אך יש מקום לבעל דין לחלוק, שאין משמעות לריקבון של משהו. גם שמענו שריקבון כזה נדיר, שממאות העופות שנבדקו על ידי המתירים, לא נמצא אחד עם ריקבון ממש כזה. גם ראיתי שהטריפו עופות שמרקם בשרו שעל יד הגידים קצת השתנה להיות רך מהרגיל, ועל בשר כזה יש הויכוח.

שמעתי מאלו שהביאו את עופות האלו לפני האוסרים שטענו שהעדות שבשר כזה נחשב רקוב הוא מהעובדה שכל אשה לא תסכים לבשלו. ובדקנו באשה חשובה שאמרה שבכלל לא היתה שמה לב לשינוים כאלו, ואין לה כל הקפדה לבשל בשר כזה. ומלבד שההלכה לא תורמת את הכרעת ריקבון בענין טריפות לדעת נשים, אי אפשר לומר שעל פיהן נקבע את ההלכה שתורת כל אחת ואחת בידה, ונתת דבריך לשיעורים.

כוונתי בהקדמה זאת לעורר שאי אפשר להתנגד לשיטת האוסרים על פי הכרעת ריקבון בהתנגדות להכרעתם לבד. בדרך כזו לא תצא ביאור בהלכה, שלעולם תעמוד הויכוח התלוי בחילוקי דעות במציאות, וההלכה תשאר חתומה. אלא חובתינו לצורך הדיון לקבל הכרעת האוסרים על הריקבון, ואז לדון האם יש לו חשיבות בהלכה. ולאור דרך זו נלך. אך להלן (באות ז) הוכחנו שאין לחוש כאן בכלל לריקבון.

ונסביר כרגע בקיצור נמרץ את חשש הטריפות הנובע מהזריקות, ולמטה נבאר בהרחבה את הנושא. בעוף יש ששה עשר גידים בתחתית השוק, שאם נפסק אפילו רובו של אחד מהם נטרף (יורה דעה נח). כמה מגידים אלו דקים וקשה לבדוקם, וגם אין לנו מסורת נאמנה על זיהוים. לפיכך, אולי לא נצליח לבדוק את כולם, ולכן בכל מקרה שיש לחוש שנפסק אחד מהם, אין אנו סומכים על בקיאותינו לבדוק, אלא מטריפים את העוף מספק. ובאר כל זה למטה (באות ד). ביאר התבואות שור (סימן כט – מובא בערך השלחן יורה דעה כט, כח) שבמקרה זה אין אנחנו יכולים להכשיר את העוף על פי הכלל המקובל אצלנו שלאחר שחיטה אין לחוש לספק טריפות מפני שרוב עופות כשירות (חולין טא, ועיין בחידושי חתם סופר לחולין יב ד"ה ובחזקה זו), שמאחר שיש לעוף זה חשש שנטרף, יצא הוא מרוב העופות שאין להם חשש זה, ונדון כספק איסור מדאורייתא (ועיין שם בערך השלחן שחולק).

במקרה שלנו, מאחר שיש הרבה מקרים של שינוי במרקם, ולפעמים גם בצבע, הבשר והקרומים שעל יד מקום הגידים, יש טוענים ששינוי בשר זה מוליד חשש שלכל הפחות נתפס גם גיד אחד בליקוי זה עד שדינו כנפסק. ומאחר שאין לנו בקיאות לבדוק הגידים ולהחליט שלא נפגעו, מחוייבים אנחנו להטריף את כל עוף

כזה מספק. ואין לנו אלא לבדוק תחתית השוק, ובמקרה שיש שינוי במרקם הבשר, חובתינו להטריף את העוף מספק.

גם מוסיפים האוסרים שבדקו את הגידים של עופות אלו, וראו במיעוט המצוי של עשרים אחוזים מקרים שהגידים נפסקו או השתנו בצורה שיש לדון את הגיד כנפסק, ונטרפים בכך העופות. תופעות אלו חיזוק לטענתם שהדלקת שגרמה לקלקול מרקם הבשר, היא הגורמת לפעמים קלקול וטריפות בגידים שאין אנחנו בקיאים לבדוק אחריהם. זהו תקציר טענת האוסרים.

ואנחנו נוסיף על טענתם שאפילו אם אין לפרש את מציאות חומר הלבן ושינוי במרקם הבשר כדלקת וכריעותא המחייבת בדיקת הגידים, מכל מקום יש מיעוט המצוי של טריפות בשוקיים המקבלים את הזריקה, ואם כן יש חיוב לבדוק את הגידים במקום הצומת (על פי רש"י לחולין יב, א ד"ה פסח). ולא די במה שיבדקו את הגידים למטה ממקום הצומת בחלק התחתני של הרגל הסמוך לאצבעות, כנהוג אצל העדה החרדית ועוד גופי כשרות, שאין בדיקה כזו מועילה אלא לבאר שרוב הגידים שמלמעלה במקום הצומת לא נקרעו, שהם הנמשכים מהגידים הנבדקים מטה. אבל לא נוכל לברר מזה כשרות יתר הגידים שאינם נמשכים בזה. גם לא נוכל לברר בדרך זה האם קיימים יתר התופעות שהגדירו האוסרים כטריפות, שבהן אין הגידים קרועים אלא נלקים, ויימשכו הגידים בטוב אפילו אם נלקו. בשלמא כשאין ריעותא, די בבדיקה החלקית מלמטה. אבל בנידון שלנו שהזריקה היא עצמה הריעותא שגורמת יותר ממיעוט המצוי של טריפות, אז יש חיוב לבדוק היטב.

האוסרים לא הוסיפו לטעון זאת, מפני שלדעתם פשוט שיש דלקת וריעותא המחייבות בדיקת הגידים, ואין אנחנו בקיאים לבודקם וכבר נטרפו כל העופות. אך אנחנו הוספנו לטעון בעבורם, כדי להצריך בדיקה אפילו אם יתברר שאין דלקת וריעותא מסביבות הגידים, שלא נוכל להפטר מטענתם שיש מיעוט המצוי של טריפות בשוקיים המקבלים את הזריקה. ויש לדון האם חיוב הבדיקה של מיעוט המצוי גם שייך לכלל שאין אנחנו בקיאים בבדיקת הגידים, ולפי זה לא תועיל הבדיקה אפילו אם נפתח ונעיין בכל שוק. או אולי אין חיוב בדיקת מיעוט המצוי חמור כחיוב הבדיקה כשקיימת חשש טריפות מול עינינו, שדוקא בנידון השני נפסקה ההלכה שאין אנחנו בקיאים ועלינו להטריף מספק. אבל בספק של מיעוט המצוי בלי ריעותא הנראה, עלינו לבדוק כמיטב יכולתנו ודי בזה. ונבאר כל הצדדים בהמשך. עד כאן הטענות לאסור.

טענת המתירים שאין בליקוי בשר השכיח בכדי להעלות חשש שגם נלקו הגידים ונטרף העוף על ידו – הן מצד הליקוי עצמו, והן מצד שברוב רובן של מקרים הגידים נראים שלימים וחזקים. ובריאות הגידים מעידה שאין ליקוי זה סימן לחולי חזק

המתפשט לגידים, אלא תופעה מקומית היא – או מפני שאינו חולי בכלל, או מפני שאין בכח החולי לעבור לגידים, מפני שהם חזקים יותר מהבשר והקרומים שעל ידם, וגם הם מוגנים, כל אחד בשרוול המבדיל בינו למחלות הבשר שמסביב.

גם מכחישים המתירים את חשש הטריפות שבתופעות של כמה לקויים בגידים שהצביעו האוסרים עליהם כחזק לטענתם שהחולי שמסביב מקלקל הגידים עד שלכל הפחות אחד נחשב כנפסק. אלא דעתם שאין תופעות האלו בגידים טריפות, ומותרים הם בלי חשש, מלבד המעט מזעיר שנפסקו, ואין מסוג זה של תופעות קרוב למיעוט המצוי. גם אפשר שאין בהם יותר שכיחות מתופעות של קריעת הגידים שבשוקיים רגילים שלא קבלו זריקה, ואם כן אין ריעותא בכלל. זהו תקציר טענת המתירים.

ג. הבנת תופעות הזריקה שבשוק

כשמזריקים חומר החיסון, יש תגובה מקומית לזריקה, ולפיכך יש הפרשי נוזלים שבהם תאים לבנים שלוחמים בזיהומים, כידוע. כשמחממים את החומר לחום הנדרש על פי ההנחיות, נספג מהר בבשר. אבל במקרים שלא התחמם כראוי, נשאר בלתי נספג ליותר זמן, ולפיכך יש אפשרות שיטוף מטה ממקום הזריקה לתחתית השוק, ושמה תהיה תגובה של לבניות במידה מקבילה לפי כמות חומר החיסון הנספג שם. זהו מקורו של החומר הלבן השכיח לפעמים בבשר הקרוב למקום צומת הגידים ולפעמים על ידו ממש. אבל נזכור שאינו דלקת אלא התקבצות של הפרשי הגוף של מקום החיסון, כתגובה לריפוי הבשר הנלקה קצת מהמחט ומהחומר.

במקרים שלא נספג חומר הזריקה במהירות הצפויה, יגרום השמן המינרלי שבו קצת קלקול הבשר קרוב לצומת או במקום הצומת, הכל תלוי במיקום שמן המינרלי שלא נספג במהירות הצפויה. לפעמים מתרבה הקלקול עד שנוכל להסתפק בו האם נחשב לנרקב, אבל אין דלקת עכשיו ולא היתה דלקת מקודם במקום הגידים, אלא שכך הוא טבע הבשר והקרומים להתקלקל ממגע בשמן מינרלי, והכל במקביל לכמות השמן ולאורך הזמן שעמד על ידם עד שנספג. לפי זה, אין שינוי מרקם הבשר שבמקום הגידים עדות על מחלה או קלקול המתפשטים, אלא תוצאה כמות שהיא מפגיעת הבשר והקרומים בשמן המינרלי. ואדרבה, בריאות וחסרון סימני ריקבון וקלקול מרקם בגידים, הנראים בתמידות ולעין כל, מעידים שאין כאן דלקת שתוכל לפגוע בגידים מבחוץ. גם נראה ברור כזריחת השמש ששמן המינרלי אינו מפריע לגידים, ולפיכך אינם מתקלקלים מחמת נגיעה בו. וכבר רמזנו סיבת הדבר, שהגידים יותר קשים מהבשר, וגם כל אחר מעוטף בשרוול מגן שלא במהרה נפגע.

יש לציין שמאחר שהוירוסים שבחומר החיסון מתים, אין כאן דלקת, אם לא במקרים נדירים של זיהום חיידקים הנגרם באי שמירה על כללי נקיון. זיהום כזה ופיתוח דלקת בעקבותיו יכולים להופיע מזריקה בחזה ובכל מקום שבגוף, אבל אינו הרגיל אלא מעט מזער. לפיכך, כל תופעות הטריפות שבגידים עצמם שהעידו עליהם האוסרים, מלבד הקשור לחומר הלבן שבא כתוצאה מהזריקה, אינם נגרמים כלל על ידי הזריקה. אלא ליקויים רגילים הם אך בלתי שכיחים, ויש לומר שימצאו באותו אחוז של עופות, גם אם אין נוהגים להזריק בתוך השוק.

יש גם להעיר שלולי חדרה דלקת מרקיבה לגיד הנלקה מהבשר והקרומים הנלקים שמסביב, היו ניכרים סימני ריקבון בשרוול הגיד, ובמקרים של פסיקת הגיד לכל הפחות היו ניכרים גם בגיד במקום הקרע. ומאחר שאין סימנים אלו ולא כל זכר של ריקבון בגידים, עדות ברורה היא שגם בתופעות של ליקויי הגיד שהגדירו האוסרים כטריפות, אין נגרמות מחולי המגיע מבחוץ, אלא מהגיד עצמו.

לסיכום, אין כל משמעות לדלקת ולחשש פגיעה בגידים מחומר הלבן השכיח בקרוב ועל יד מקום צומת הגידים, ומשינוי מרקם הבשר שעל ידו אפילו הגיע השינוי עד חשש ריקבון, שאין באלו אלא תגובות הגוף לחומר החיסון, ולא יותר. ואדרבה, בריאות הגידים שעל יד הריקבון עדות בלתי מוכחשת שאינם נפגעים מבחוץ, מפני שהם חזקים ומוגנים בשרוול. והתופעות של ליקויים בגידים עצמם אינם באים מבחוץ, אלא הם ליקויים פנימיים בלי ספק.

ד. המשמעות במה שאין אנחנו בקיאים בבדיקת הגידים ובאיזה מקרים נאמר

כתוב בהלכות גדולות (סימן סא ד"ה אמרי בני רבי חייא) שאף על פי שנתבאר בגמרא שבהרבה מקרים של ספק בטריפות, יש דרך לבדוק אם נטרפה הבהמה אם לא, בזמנינו אין אנחנו בקיאים בבדיקות, ובכל מקרה כזה נצטרך להטריף מספק ולא לסמוך על בדיקתנו. על פי זה כתב המרדכי (פרק בהמה המקשה – סימן תרמח) שאם יש ריעותא בצומת הגידין ואינו יודע אם נפסק אחד מהם, שיש לנו לאסור. הסביר שבמקרה כזה אין לנו לסמוך על מה שרוב בהמות כשרות, מאחר הצד לאיסור מבורר על ידי הריעותא בדבר העומד להיטרף, והספק שלנו להתיר אינו נגרם אלא ממה שאין אנחנו יודעים איך לבדוק, ולא מפני שהוכחנו שיש צד להיתר. לפיכך, אי אפשר להתירו על פי הרוב.

האיסור והיתר (ג), הביא את דברי הרא"ש (פרק בהמה המקשה סוף סימן ז) שכתב שבמקרה שנשבר עצם השוק במקום צומת הגידין, יש בקיאים לבדוק הגידים שלא נקרעו, ויש שאין. וכתב האיסור והיתר שאם אין חתך ושבר אלא יש רק נפיחות (גישוולאין בלע"ז), ואינו ידוע אם הגיעה מחמת חתך ושבר ויש חשש לפסיקת הגיד, או מסיבה אחרת

ואין חשש לפסיקת הגיד, מותר אפילו לאינם הבקיאים לחתוך הנפחות ולבדוק האם למראה עיניהם לא נקרעו הגידים, ודי בזה. אך חילק האיסור והיתר בין ספק כזה בגידי הבהמה ובין ספק כזה בגידי העוף, שגידי בהמה עבים ואפשר לבדוקם אפילו מתוך הנפחות. אבל גידי עוף מאוד דקים וגם אדומים, ואפילו אם אין נפחות ממש אלא שהבשר שחוף (פירוש שאינו חזק כמו טבעו – עיין סוטה כו, ב ברש"י ד"ה שחוף) ונצטרך הדם על הגידים, אי אפשר לבדוקם כלל. לפיכך, יש להטריף את העוף אפילו במקרה של חשש שבר וחתך. הובאו דברי האיסור והיתר בדרכי משה (יורה דעה נו, ג), אך החליף שחור במקום שחוף, וכנראה שהוא טעות הדפוס בדרכי משה.

עד כאן למדנו שקשה לבדוק גידי העופות במקום שיש קצת נפחות וצרירות דם, מפני שהם אדומים ודקים ואינם נבדקים טוב ברקע כזה. הרמ"א (יורה דעה נו, ט) הביא את ההלכה שאין אנחנו בקיאים בבדיקת צומת הגידין של עוף מפני שקשה לבדוקם, ובזה לכאורה התכוין לסיבות האלה, אך הוסיף עוד טעם מפני שבקל הוא נטרף. באמת, לא מצאנו כלל כזה שעוף יותר עלול להיטרף מבהמה. והנראה בכוונתו, שגם הוא דובר על המקרה של האיסור והיתר, שיש לחוש שקיבל העוף מכה או חתך מפני שיש נפחות במקום. והוסיף טעם לחלק בין חשש מכה במקום צומת הגידין של בהמה לחשש מכה כזה בעוף, שבנוסף למה שקשה לבדוק גידי העוף מתוך נפחות וצרירות דם, גם יש לחוש יותר לטריפות בעוף בחשש מכה, מפני דקותם של הגידין ובקלות נפסקים על ידי מכה, ממה שיש לחוש לכך בבהמה. ובזה סיים דבריו שאפילו אינו ניכר שבר או חתך, ויש רק נפחות המעלה חשד על שבר וחתך, וצרירות דם המקשה את בדיקת גידים האדומים הדומים להצרירות בצבע, יש להטריף ולא לסמוך על הבדיקה. והטעם מפני שאם היה מכה או שבר בקל נטרפים. וכן משמע בלבושי שרד (טריפות העצמות ו, א, כ) שאין להטריף מטעם אי בקיאות אלא בספק הרגיל.

למדנו מהרמ"א שלדעתו איננה מספיקה הטענה של קושי הבדיקה בגידי העופות כשנמצאים ברקע האדום של צרירות דם, אלא גם נצטרך שמדובר במקרה שקרובה הטריפות, ודוקא אז יש להטריף מפני חוסר אפשרותינו לבדוק. אבל במקרה שהטריפות איננה קרובה, אלא חוששים לה בריחוק מקום, אין להטריף העוף, אלא נסמוך על הבדיקה שלנו.

איברא, נראה בהשקפה הראשונה מהש"ך (שם סעיף קטן י) שאינו סובר כמו שדייקנו בדברי הראשונים. הרי הסביר הקושי שלנו בבדיקת גידי העופות מפני שרבים הם, ומשמע שאינו תלוי בכלל בקושי הבחנת הגידים מול הרקע, אלא שאין אנחנו מסוגלים לבדוק בקפדנות כל כך הרבה גידים. אלא שאי אפשר לומר כן, שאין לש"ך לחדש כיוון שונה בהבנת האיסור והיתר והדרכי משה מבלי לפסול מקודם את

דרכם, והרי הוא אפילו לא הזכירם. אלא שבדאי כוונת הש"ך שאין אנו בקיאים מפני קושי הבחנת גידים האדומים מול הרקע של צרירות הדם. אך הוסיף הש"ך תבלין שלולי היה רק שנים או שלשה גידים לבדוק, היה אפשר להתרכז ולבודקם למרות הקושי. היוצא מתוך הדברים שהוסיף הש"ך נדבך בצמצום הגבלת אי בקיאותינו בבדיקת צומת הגידין, שאינו נאמר אלא מול רקע דומה, ואינו אלא אם יש חשש קרוב לטריפות, ואינו אלא אם יש צורך לבדיקה ארוכה של כל ששה עשר הגידים. אבל בבדיקה ממוקדת, אפשר גם בגידי העוף להתגבר על הקושי, ולבודק בקפדנות הדרושה.

הנה הש"ך הביא שני עדים נאמנים למה שכתבנו בכל זה. הביא דברי מהרש"ל (ס"ט שלמה פרק בהמה המקשה סימן טו) שהזהיר לעיין היטב בנימוח האם באמת מורה על חשש לפסיקת אחד מן הגידים על ידי שיש בו ריקבון ונימוח. הרי חיזק מהרש"ל את מה שלמדנו מהרמ"א – שאם אין חשש קרוב לטריפות, יש לסמוך על בדיקתנו. עוד הביא הש"ך את דברי הלבוש שכתב שאין לחוש לאי בקיאותינו אלא אם כן נצרר הדם הרבה עד שכמעט אין הגידים נראים. הרי חיזק והגדיר דברי האיסור והיתר שקושי בבדיקת גידי העוף תלוי במה שנבדקים מול רקע דומה, והוסיף שאין הדבר כן מול כל צרירות דם, אלא דוקא מול הרבה עד שכמעט אינם נראים.

עוד הביא הש"ך את דברי הב"ח שכתב שרק כשקיים נפיחות במקום הצומת יש לחוש לפסיקת גיד, אבל אם יש רק שינוי מראה אין לחוש שנגרם השינוי משבר או מחתך הבלתי נרגש. וכתב הש"ך שטוב להחמיר לחתוך מקום שינוי המראה ולבודק האם יש ריקבון ונימוח, שעל ידם נדע שיש לחוש לחתך או שבר ובעקבותם לפסיקת הגיד. והסכים הפרי מגדים שאין להטריף מטעם אי בקיאות בשינוי מראה בלבד.

ראה נא שהצלחנו להבין ולהסביר כל דברי הפוסקים בענין של אי בקיאותינו בבדיקת גידי העוף, שאין צרירות הדם ונפיחות וריקבון ונימוח סיבות לפסיקת גיד, אלא ששלשתן עדות על חשש קרוב למכה או שבר, והם החשודים בפסיקת הגיד. וצרירות הדם בכלל איננה מעלה חשש למכה, אלא היא הגורמת שאין אנו בקיאים. ודרך זו היא פשטות כוונתם ובלי כל דוחק.

אכן, הלבושי שרד (שם ו, ב"ג) כתב שגם צרירות דם בלי נפיחות מחייבת בבדיקה, ולמד שכן כוונת הרמ"א והוכיח כן בשתי ראיות. לכאורה אין כן משמעות הפוסקים, שהרי האיסור והיתר כתב שקשה לבדוק הגידים מפני שהם אדומים, ולדברי הלבושי שרד למה כתב כן, מאחר שצרירות הדם היא סימן החשש ולא מה שמעכבת הבדיקה. ואולי סובר ששניהם אמת, שהיא גם מעלה חשש הטריפות וגם גורמת שאין אנחנו יודעים איך לבדוק הגידים. אך אם כן סובר, שוב אין לו סיבה ללמוד שצרירות דם

היא גם סימן לחשש טריפות, שכבר מבואר היטב למה האיסור והיתר הזכירו. ואיך ניתן להוציא עוד הלכה ממנו בלי הכרח. וכן משמע בלבוש כדברינו, במה שכתב שאין למנוע מבדיקה אלא אם כן יש צרירות דם הרבה עד שכמעט אין הגידים ניכרים. וכוונתו הפשוטה שרק מסיבת רוב הדם אי אפשר לבדוק הגידים, ומיירי כשיש גם נפיחות. וכן כתב הלבוש בפירוש, אלא שהש"ך לא ציטט תחילת דבריו. וצריך עיון בדעת הלבושי שרד בזה.

גם הב"ח (בתשובות סימן קלג) הלך בדרך של הלבושי שרד – שצרירות דם אפילו בלי נפיחות מעלה חשש שנפסקו מהגידים על ידי חתך או שבר. אין להקשות על הב"ח מהלבוש שהיה אחריו, אך בהחלט יש להקשות עליו ממה שהזכיר האיסור והיתר את אודם הגידים, שלדבריו אין בזה צורך. וגם צריך עיון במה שהוכיח הב"ח את שיטתו ממה שכתב האיסור והיתר שיש לחוש לאי בקיאותינו בבדיקת גידי העופות, אפילו אם רק נפוח (באיסור והיתר שלפנינו במקום "נפוח" כתוב "שחוף") ונצרר הדם. ודייק הב"ח שכוונתו אפילו אם רק נפוח אנצר הדם, שאם התכווין שאין לחוש אלא במקרה ששניהם קיימים, למה התכווין במה שכתב רק. הלא כתב שצריכים שניהם, ודוקא היה יותר נכון.

וצריך עיון בדיוקו של הב"ח, שהרי כתב האיסור והיתר למעלה כשדיבר על גידי הבהמה שאפילו אין חתך או שבר ניכר, אלא רק גישוואל"ן (נפיחות) וצרירות דם – יש לבדוק. הרי השתמש האיסור והיתר כאן באותו הביטוי שהשתמש בו למעלה. וכוונתו מבוארת שאין צורך בליקויים המעלים חשש גדול לפסיקת גיד כמו חתך או שבר, אלא אפילו חשש קטן שיוצא מנפיחות וצרירות דם מספיק לחייב בדיקה, ולנו להטריף העוף, מפני שאין אנחנו בקיאים. הרי ביארנו שהאיסור והיתר אוסר דוקא כשיש גם נפיחות וגם צרירות דם.

מכל מקום, הב"ח מחדש לנו שאפילו במקרה שאין ריעותא מהגידים ולחוץ, אלא כל הריעותא מתחת לגידים, מעלה הריעותא חשש שהיה שם שבר או מכה. ומהם באו הנפיחות, או לשיטתו הנפיחות או צרירות הדם.

לסיכום, מדברי כל הפוסקים יוצא שאין בידינו הבקיאות בכדי לבדוק גידי העופות כשיש לנו חשש שנפסק אחד מהם מחמת חתך או שבר. לפיכך, אין לסמוך כשקיים חשש כזה על בדיקתנו, אלא יש להטריף את העוף. ואפילו במקרה שאין חתך או שבר נרגש, יש לחוש להם אם יש נפיחות, אפילו אם אינה אלא במקום הגידים ואינה נמשכת עד לעור. ולדברי הב"ח והלבושי שרד, גם יש לחוש לכך אפילו אם יש צרירות דם הרבה בלי נפיחות. אין לחוש לכך אלא אם כן יש חשש רגיל וקרוב שנפסק גיד, ולפיכך אין לחוש לכך אלא אם כן יש נימוח וריקבון המעלים החשש

שכן היה. וכתב הש"ך שיש לסמוך על בדיקתו אפילו בכל זה, במקרה שיש עלינו לבדוק בדיקה מועטת ולא כולם.

ומדברי כל הפוסקים נלמד שבמקום שברור לנו שאין חשש של פסיקת הגיד על ידי שבר או חתך, אין לחוש לכך על ידי כל הריעותות שהזכירו – לא על ידי נפיחות או צרירות דם או נימוח או ריקבון. שכולם אינם אלא סימנים המעוררים החשש שהיה חתך או שבר. אבל כשברור לנו שהגיעו התופעות האלו מסיבה אחרת שאינה כרוכה בחשש על פסיקת גיד, אין לחוש להסימנים, ואפילו בדיקה איננה צריכה.

לפי זה, פשוט וברור שבנידון שלנו שתופעות של חומר הלבן ושינוי במרקם הבשר – הקרובים או ממש על יד מקום הגידים – באו כתוצאה מהזריקה ולא מחתך או שבר, אין לחוש גם ממה שיש ריקבון בבשר או בקרומים, שאינם מעלים חשש מצד עצמם שגם נלקו הגידים שעל ידם. לפיכך, אין כאן בית מיחוש כלל וכלל. ולא די שנוכל לסמוך על בקיאותנו בבדיקה, אלא שאפילו בדיקה אין צריך.

וכדי לשבר את האוזן שאין לחוש שנרקבו הגידים אפילו כשיש ריקבון ונימוח על יד, יש לראות דוגמאות רבות כזה בהלכות טריפות. ואין רצונינו ללמוד טריפות זו מזו, שכבר הזהירו חז"ל שאין לעשות כן (חולין מחב, מפני שחיות כל אבר לחוד, ואין לנו אלא המסורה במה תלויה חיות כל אבר ואבר. מכל מקום, נראה שבכמה מקומות לא חששו לריקבון שעל יד שנמשך או שימשיך הלאה למקום המטריף. והוא הדין בגידים, שאין לחוש לריקבון ונימוח בגידים, ממה שיש ריקבון בבשר שעל ידם.

הרי מצאנו כשיש לקותא של ריקבון בבשר הכוליא שמגיעה עד הלובן, לא חששו שימשיך לשמה ויטריף (שלחן ערוך מדב, ושי"ך שם סעיף קטן ה). וכן בכבד כשנרקב עד שני הכזיתים החיוניים, לא חששו שימשיך הריקבון להם ויטריף (עיי' ט"ז מא, א). וכן הוא במוח, שאין חוששים שימשיך הריקבון לקרום המוח ויטריף שם (שלחן ערוך לא, ב). וכן הוא בריאה אפילו אם נימוח כל בשר הריאה, אין חוששים שימשיך הריקבון לסמפונות או לקרומי הריאה (שלחן ערוך לו, ז).

אמת, שבכל דוגמאות האלו מוכרח מול עינינו שטרם נמשך הריקבון למקומות המטריפים, ובנידון שלנו אין אנחנו בקיאים לאשר שלא נרקבו הגידים. מכל מקום, נלמד שאינו מוכרח שנמשך ריקבון מדבר אחד לשני שעל ידו, עד כדי כך שאפילו לא חששו להתפשטות הריקבון באותו אבר, כמו שראינו בכליות ובכבד. ולולי היה חשש זה מוכרח מן הטבע, היה לנו להטריף בכל המקרים האלו, אף על פי שטרם נמשך הריקבון. והטעם שסופו להמשיך ולהטריף, וכבר נחשב לטריפה עכשיו.

למרות כל מה שכתבנו, משמע במנחת יצחק (ז, ב) שהבין שנפיחות וצרירות דם הם סיבות הטריפות, ולא סימניה. שהרי כתב לחלק בינם לבין שבר שבמקום הצומת.

בשבר במקום הצומת, שחשש הטריפות מפני שאולי חתך אחד מקצותיו החדים את גיד, אינו נחשב כהתחיל מעשה הטורף, מפני שאין הטריפות תלויה בשבירה אלא בפסיקה. מאחר שלא התחילה פסיקת הגיד בשעת השבירה, ספיקו לחומרא דוקא אם הוא ספק טריפות הרגיל. אבל נפיחות וצירות דם נחשבים כהתחיל מעשה הטורף, מפני שקלקול הם, וקלקול הוא שיטריף את הגידים. לפיכך, יש להטריף אם אי אפשר לבדוק הגידים, אפילו בספק שאינו רגיל.

הרי לפנינו שסובר המנחת יצחק שסיבת הטריפות בנפיחות ובנצרך הדם אינו מפני שנחוש בכך לשבר הבלתי נרגש, אלא שהם עצמם סימן לקלקול המתפשט. אך צריך עיון לומר כן על נפיחות וצירות דם, ששניהם אינם קלקול בלתי הפיך, אלא תגובות זמניות של הגוף למכה או לזיהום. ואיך אפשר לתאר אותם כמעשה הטורף. אלא נראה שכוונת המנחת יצחק לריקבון ונימוח המתגלים אחר הבדיקה, וכדעת הש"ך והט"ז שבלעדם אין מקום לחוש לטריפות. מאחר שהם קלקול והגידים יטרפו על ידי קלקול, התחיל מעשה הטורף. מכל מקום, למדנו שדעת המנחת יצחק שריקבון ונימוח סיבות הטריפות, ולא רק סימנים לחתך או שבר הבלתי נרגש שהטריף.

ואנחנו לא נדע איך למד בעל המנחת יצחק את כוונת כל הפוסקים שהבאנו למעלה, שנראה מתוך דבריהם שחשש הטריפות במקום צומת הגידין של נפיחות וצירות דם מפני שמעידים על שבר וחתך המטריפים, ולא מפני שהם סימן לקלקול המטריף. אך במסקנת דבריו הסתייג מחמת קושיית הדעת תורה: איך אפשר לומר שהתחיל הטורף על ידי לקותא בבשר, שאין הטריפות תלויה בו אלא בגידים. וכתב כמסקנא שריקבון הבשר או נימוח אינו נחשב להתחיל מעשה הטורף, ולפיכך יש להטריף מטעם שאין אנו בקיאים בבדיקה דוקא בספק הרגיל.

הרי אף על פי שאינו מוכרח, מכל מקום נוכל לומר שהמנחת יצחק במסקנתו מסכים לההבנה שלנו בדברי כל הפוסקים – שנפיחות וצירות דם וריקבון ונימוח הם סימנים לטריפות ולא סיבות. ונפקא מינה בנידון שלנו שאין חשש שבר וחתך, שידוע שכל הלקותות באו כתוצאה מהזריקה. ואף אם לא התכוין לזה המנחת יצחק בהסתייגותו, אלא שהקלקול הוא המטריף, אבל מכל מקום אי אפשר לתאר קלקול הבשר כהתחיל מעשה הטריפות, מפני שאין הטריפות תלויה בבשר אלא בגידים, הרי דבריו חביבים עלינו כעת נתינתם, אף אם לא נדע מאין יצאו. מכל מקום, אין מזה נפקא מינא לעניינינו, שבריאות התדירית של הגידים מעידה שאין קלקול הזה מתפשט לגידים, ואין חשש.

והיותר נראה בדעת המנחת יצחק שלא העריך קלקול הבשר כמעשה טורף ומתפשט אלא אם נגרם על יד דלקת. אבל בקלקול הבא כתוצאה ממכה או זיהום,

לא יתפשט למקום אחר. וכמשל בעלמא, פשוט שאם התקלקל בשר על ידי כווייה, שלא נחוש שיתפשט הקלקול הלאה. אלא מה שהוזק הוזק, ובזה הסתיים הקלקול. וכן הוא בעניינינו. ואין להקשות ממה שהבאנו ראייה למעלה מכמה הלכות בטריפות שלא חששו להתפשטות הקלקול אפילו במקום שיש דלקת. שכוונתינו בזה לא היתה שלא יתפשט בטבע, אלא שאינו נחשב לספק רגיל עד שנחוש להטריפו מפני שלבסוף הקלקול יתפשט למקום המטריף.

לסיכום, למדנו שאין טבע ריקבון להתפשט ממקום למקום, ולא חששו לזה חז"ל. לפיכך, אין לנו לבדות חשש חדש שריקבון הבשר והקרומים שעל ידי הגידים יביא לריקבון הגידים, ולפיכך יש להטריף בכי האי גוונא מפני שאין אנחנו בקיאים בטריפות. אלא שאין להוסיף על הטריפות. ואם אמרו כן חז"ל אפילו במקרים שראו שהבהמות רגילות למות ממכות מסוימות (חולין נד, א), כל שכן שנאמר כן בנידון שלנו שיש תקדימים רבים בכל הלכות טריפות שלא חששו להתפשטות ריקבון. וגם ראינו שהפוסקים חששו לפסיקת גיד כשיש ריקבון מסביב רק כשיש גם נפיחות ואולי אפילו אם יש רק צרירות הדם. והטעם שאז יש לחוש לחתך או לשבר הבלתי נרגש, ואין חשש זה בעניינינו.

וגדול מכל זה, הרי ראינו בכל המקרים של לקותא שנבדקו באחרונה שאין סימני ריקבון בגידים הנראים לנו ולא סימני לקותא, אלא בריאים ושלימים הם. ובדבר ברור כזה הנראה בלי מאמץ, נוכל לסמוך על בקיאותינו. וכעין זה כתב מהרש"ל (שם) שנוכל לסמוך שבשר הנראה בריא שאין בו כל סימן ריעותא אינו רקוב, אף על פי שבדרך כלל אין אנחנו בקיאים בבדיקת ריקבון. ואף על פי שבעניינינו לא נוכל להעיד שכן הוא לכל ששה עשר הגידים מפני שאין אנחנו בקיאים בהם, מכל מקום יעיד עליו ריעו מהנראים הבריאים שאין חשש להתפשטות הריקבון לגידים בכלל. וכבר העיד הש"ך שבדיקה קלה בגידים גם אנחנו נוכל לבצע. אלא פשוט וברור שאין חשש לפסיקת הגידים מכח הריקבון שעל יד, ולפיכך אין חיוב בדיקה. ופשוט שאין להטריף מטעם שאין אנחנו בקיאים בבדיקה.

ה. האם חומר החיסון וחומר הלבן נחשבים ככוחות הטורפים כמו שבר וחתך

ביארנו בהצלחה באות הקודמת שאין חשש של התפשטות ריקבון מהבשר לגידים שיחייב בדיקה, גם כשיש דלקת וכל שכן בעניינינו שאין. מכל מקום, עלינו לבאר האם החומרים האלו מסוגלים להטריף הגידים, ואם כן יחייבו בדיקה מצד עצמם, ואין אנו בקיאים ונתחייב להטריף. באמת לפי דברינו למעלה אין מקום לדון בזה, שהרי הגידים לעינינו שלימים ובריאים. וסימן מובהק הוא יותר מכל סברא שאין בכל חומרי החיסון וגם בחומר הלבן כח לפגוע בבריאות הגידים.

מכל מקום, כדאי להרחיב קצת, כדי להרגיע לב האוסרים במה שלמדו מדברי הנשר הגדול בעל הקנה בשם צ"ל שכתב בתשובותיו (א,מח), שלפני ארבעים שנה הגדיר חומר לבן הנדבק והסמוך לגידים כדלקת טורפת. ובנדבק כתב על פי עדותו של הרב אקסלרוד שברוב המקרים מצא שהגידים נטרפו, אך אם אינו נדבק אינו אלא כמיעוט המצוי. מכל מקום דלקת היא, ואם כן גם בנידון הנוכחי נדרוש שחומר לבן הנמצא הוא דלקת. ובכל דלקת יש חשש שטורפת, וממילא נפסוק שאם נדבק חומר הלבן לגיד, נטרף מחוסר בקיאותינו בבדיקה. ואף אם אינו הדוק, מכל מקום נתחייב בבדיקה. אך נוכל לסמוך עליה מפני שאין שכיחות הטריפות בכי האי גוונא אלא מיעוט המצוי ולא רוב.

ואני בער ולא אדע מה ראו האוסרים על ככה, הלא פשוט שאין מקום לדמות חומר לחומר, אפילו אם שניהם לבנים. כבר העידו חז"ל שאין לדמות טריפות אהדי שחותכה מכאן ונטרפה וחותכה מכאן וכשרה, ובודאי כן הדין בחומרי הגוף הבאים משני מקורות, אפילו אם דומים בצבע.

אלא פירוש הדברים שהקנה בשם דן בגידים שנהמו בדלקת של חיידקים חיים, ונקרא שמה ברפואה tendonsynovitis. דלקת זאת גורמת שתצא ליחה לבנה ומוגלה משרוולי הגידים. כנראה, יש מקרים שמתבישות ונדבקות לגידים ויש שלא, אך לא ידוע לנו הסיבה לכך שפעמים נדבקות ופעמים לא. גם לא ידוע לנו למה אחוזי הטריפות היו הרבה יותר גבוהים אם נדבק החומר מהאחוזים אם לא נדבק, שהרי אין חומר הנפרש מביא החולי, אלא הגידים היו חולים וחומר הנפרש הוא תוצאה. ואולי אם נדבק החומר מונע שחרור המוגלא ומגביר את החולי, או אולי חוצץ הוא בפעילות הגוף מבחוץ לרפאות את החולי. ונפלאים דרכי ה'. אך ברור שהקנה בשם דן בדלקת, ופשוט שאין לדמות חומר הלבן של הנידון שלנו, שאינו דלקת.

אף על פי שכבר יצאנו בזה ידי חובתנו בבירור האי-שייכות של פסקו של הקנה בושם בנושא שלו לנידון הנוכחי, מכל מקום לא נכחיש שמשמעות הקנה בושם שחומר הלבן הוא הדולק והוא ההורס. ולפי דברינו, לא הלבן ההורס אלא הנפרש מההורס. ואולי לא התכוין הקנה בשם לזה בדיוק, אלא שיש דלקת פעילה בשטח שיש לחוש לה, והסימן לזה חומר הנפרש. ואולי התכוין שהלבן הנדבק מונע את רפואה הטבעית וכמו שכתבנו, ובזה נחשב כגורם את הטריפות. ואף שלא נדע בדיוק את כוונת הקנה בשם בזה, התקיים בו לא יאונה לצדיק כל און (משלי יב, כא). ומשה אמת ופסקו אמת, ואין קפידא בנידון שלו אם חומר הלבן הוא סיבת הטריפות או המסובב ממנה. מכל מקום קיים חשש הרגיל לטריפות, ולפיכך יש להטריף העופות מפני שאין אנחנו בקיאים בבדיקת הגידים.

לסיכום, אין סברא בכלל להעריך כל הפרשה לבנה כדלקת, ולא את כל קלקול בשר כדלקת. גם אין סברא בכלל להעריך כל דלקת כמתפשטת וטורפת. הרי המנחת יצחק חילק בין דלקת לדלקת להחשיב את הפרשה המהודקת לגידים כספק הרגיל, ואת שאינו נדבק כספק שאינו רגיל. ומסתבר שגם יש לומר שלפעמים גם חשש שאינו רגיל לטריפות אין בה, ואין אפילו חיוב בדיקה וחשש טריפות בכלל.

לפיכך, חומר הלבן וקלקול מרקם הבשר בשוקיים מקבלי הזריקות אינם סימנים לא לדלקת ולא לקלקול המתפשט ולא לטריפות. ומאחר שאין חשש לשבר או לחתך המטריפים אין חיוב בדיקה. ופשוט שאין להטריף, אף על פי שאין אנחנו בקיאים בה.

ו. מה נכלל בתוך עשרים אחוזי הטריפות שהעידו עליו האוסרים

באותיות הקודמות הוכחנו שאין לחוש לטריפות בלקותות השונות שבתחתית השוקיים המקבליים את זריקות החיסונים, ולפיכך אין חיוב בדיקה וממילא אין לחוש ממה שאין אנחנו בקיאים בה. אך נשאר לנו לבאר האם מכל מקום מחויבים אנחנו לפתוח את שוקיים האלה ולבדוק את הגידים במקום הצומת, מפני מיעוט המצוי של טריפות שהעידו עליהן האוסרים. ואין לחוש במה שאין אנחנו בקיאים לבדוק הגידים, שביארו הפוסקים שאיננה מעכבת אם כל חובתינו לבדוק נובעת רק ממיעוט המצוי, שלא אמרו שהבדיקה לעיכובא אלא כשיש ריעותא לפנינו, וכמו שכתבנו.

לפני שנתחיל, נזכיר שבדיקה הנכונה לטריפות בגידים היא בסמוך לשחיטה, לפני המליחה וההקפאה וההפשרה, שיכולות כולן לשנות את המרקם ואת הצבע ואת ההתדבקות של חומרים לחלקי הגוף. הרי האוסרים העידו שהגיעו למסקנתם על שכיחות הטריפות בשוקיים מקבלי הזריקות מבדיקת 350 עופות של עדה החרדית שבאו לפנייהם באריזה המקורית עם ההולוגרמות. פירוש הדברים, שכל בדיקות אלו בוצעו לאחר כל אלו. וידוע לנו ממקור מוסמך, אך רק מכלי שלישי, שהראשון שהביא לפני האוסרים עופות לפני מליחה העיד שהם התפלאו שבעופות שלו אין חומר הלבן נדבק לגידים, בניגוד למה שראו מקודם את הדביקות באחוזים גבוהים של העופות שבדקו. ונחו דעתם בזה רק אחר שלמדו שהעופות שלו היו לפני המליחה ולא אחריה.

ברור שאין שהיו הבדיקה משנה את הכל, שגיד הנפסק לאחר מיתה לא ירכוש הסימנים שנפסק מחיים בעבור הזמן. אבל גם ברור שאין להחליט על ריעותא וחשש לטריפות לשיטתם, או על מיעוט המצוי המחייב בדיקה לשיטתינו, אלא אם כן נערכו בדיקות הקובעות בשעה הכי יעילה.

זאת ועוד, ברור לכל יודעי תהליך החקירה שלא די בבדיקת קבוצת החקירה. אלא גם יש חיוב לבדוק במקביל את קבוצה רגילה, ואז להשוות את התוצאות של שתי הקבוצות ולהחליט האם יש שכיחות יותר או פחות בקבוצת החקירה של תופעות ממה שיש בקבוצה הרגילה. לדוגמא, אם רצונו לחקור האם יש שכיחות בלתי סבירה של שפעת באנשים מעל לגיל ששים, קודם כל עלינו לקבוע שכיחות הרגילה של שפעת באוכלוסיא, ורק אחר כך יש לבדוק גם קבוצה שמעל לגיל ששים, ואז נשוה את התוצאות.

בחקירה זו, ככל הידוע לנו, לא נבדקו השוקיים שלא קיבלו את הזריקות באותה קפדנות של השוקיים שקיבלו את הזריקות. אלא רק נבדקו למציאות של חומר הלבן, וכמובן מאחר שהוא תוצאה של הזריקה, לא מצאוהו. אז בודאי שפיר החליטו האוסרים שכל מה שהגדירו כטריפה מחמת חומר הלבן אינו אצל שוקיים רגילים. אך החלטתם שהזריקה מולידה כמה סוגי טריפות אחרות שבגידים איננה בצדק, שמנין להם שכל אלו הטרופות שבשוקיים המקבלים את הזריקות אינן מופיעות גם בשוקיים רגילים.

גם יש להעיר שלא גילו לנו האוסרים איך חישוב עשרים האחוזים של טריפות בשוקיים של מקבלי הזריקות. מסרו לציבור רשימה מפורטת של חמש טריפות שמצאו, וכתבו בסוף שיותר ממה שכתוב שם מצאו עוד ועוד סוגי טריפות. אולי התכוונו בתוספת הבלתי מפורטת לכל אלו שהטריפו מטעם ריקבון וחומר הלבן, שבטעות חשבו אותם כדלקת הטורפת. אנחנו שמענו שטריפות כאלו היו רובם של עשרים האחוזים. אם נכון, מאחר שהצלחנו לברר שאין טריפות, יצאנו מידי עשרים האחוזים לפחות מעשרה אחוזים, ואין מיעוט המצוי ואין לחוש אפילו לבדוק.

אך אפילו לשיטתם שטריפות הן, מכל מקום יש לפקפק על משמעות טריפות כאלו לחישוב של מיעוט המצוי וחיוב בדיקה. הרי טריפות אלו לא נטרפו בודאי אלא מספק, מפני שאין לסמוך על בדיקתנו. מאחר שאין אלא ספק טריפה, איך יצטרפו למיעוט המצוי של טריפות לחייב בדיקה של ספק טריפה, שלא נוכל לברר אפילו אחרי הבדיקה מחמת אי בקיאותנו בבדיקת הגידים. בענין זה יש לעיין בנודע ביהודה (יורה דעה קמא סימן נו) ובתשובות צמח צדק (יורה דעה סימן מז), ואין כאן מקום להאריך.

לסיכום, אינו ברור לנו מה כללו האוסרים במיעוט המצוי של טריפות. לפי מה ששמענו, רובן אינן טריפות לפי מה שביארנו. ואפילו לשיטתם שכולן טריפות, גם יש לפקפק על המיעוט המצוי, מפני שחלק גדול מהן אינן טריפות אלא רק ספק טריפות, מחוסר יכולתנו בבדיקת הגידים. ואין חיוב לבדוק אחרי מיעוט המצוי של הספק.

לכן, נקטינן שעד שיגלו לנו האוסרים שמצאו מיעוט המצוי של טריפות המוסכמות, מבלי לכלול בתוך המנין את שאינן רק ספק ואת שיצאו להיתר אחרי העיון, לא נחוש למנינם. ואין להצריך בדיקה בשוק אלא מתחת לארכובה על יד האצבעות, כנהוג אצל הרבה כשרויות. גם נחזור ונציין שאם יתגלה שאכן יש מיעוט המצוי של טריפות בשוקיים המקבלים את הזריקות, יש להצריך בדיקה בשוק לכל השוקיים, בין אם קיבלו זריקה ובין אם לא, עד שיבדקו בקפדנות גם את אלו שלא קיבלו הזריקות, ויחליטו שבהם אין מיעוט המצוי.

ז. האם כל תופעות הטריפות הנכללות במיעוט המצוי מוסכמות כטריפות

חמש טריפות פירטו לנו האוסרים שהן ארבע, ואלו הן: גידים הקרועים מחיים, גיד הנקלף ברובו כשמסירים ממנו את חומר הלבן הנדבק עליו, גידים השחורים כזפת, וגידים הנמחים כשמשפשפים אותם בין האצבעות. גם רמזו האוסרים לעוד ועוד טריפות שמצאו, ובנוסף לאלה שהזכרנו באות הקודמת, שמענו שהטריפו גם להשתנה מראה הגיד לאדום, וגם לגיד שהתקשה קצת.

ועכשיו נעיין בכל אחת ואחת, האם הטריפות מוסכמות או לא. אך לפני שנתחיל, יש לזכור שאי אפשר שטריפות אלו נגרמו מהזריקה או מתגובת הגוף להזריקה, והעדויות לכך שלעולם לא ראינו סימני פגיעה מבחוץ בגידים. אלא אם טריפות הן, תמצאינה באותה השכיחות בשוקיים שלא מקבלים הזריקות. ולולי בדקו האוסרים את שוקיים רגילים באותה קפדנות ובאותה כמות, היה הדבר הזה ברור גם להם. אך עכשיו, ידוע רק לנו מן הסברה המוכרחת, אך לא על פי בדיקה.

על גידים נפסקים אין לפקפק שהם טריפה, שהלכה מפורשת היא בשלחן ערוך, כמו שציטטנו למעלה. אך יש לעיין איזה גידים נפסקים. האם הם שנמתחים גם מתחת לארכובה, או יש גם משאינם נמתחים אלא מלמעלה. ואם יש מהם, נכון לקבל פרטים מדויקים על שכיחותם. אם גם כאלו נקרעים בשכיחות של מיעוט המצוי, אז יש הכרח לבדוקם, ולפיכך יש לשנות מקום בדיקת צומת הגידין לשוק. אך לפי מה ששמענו שגידים הנפסקים שמצאו אינם אלא מעט מזעיר, אין הכרח לשנות הבדיקה ממקומו הנוכחי מתחת לארכובה.

על גידים הנקלפים במקצתם או ברובם כשקולפים מהם את חומר הלבן הנדבק בהם, יש לפקפק הרבה. קודם כל, נזכיר שלמיטב ידיעתינו תופעה זאת היתה אך ורק אחרי המליחה, וגרמה המליחה שנדבק החומר לגידים. לכן, אין להחשיבו כטריפה, מפני שאינה תופעה של חיים. שנית, אפילו אם מצאו כן לפני המליחה, יש לפקפק מטעם פשוט: מי יוכיח שהסיבה שמתקלפת הגיד מפני שהוא חלש, ולפיכך

נחשב אפילו לפני שמתקלף כנפסק רובו. אולי בריא ושלם הוא, אלא שהחומר חזק ונדבק עליו בחזקה. ואין להפרידו, ובהכרח יקרע.

משל לדבר, שיטת רבינו תם (תוספות חולין מו, ב ד"ה היינו רבינו יוחנן) בטרופות הריאה של סירכות שלא כסדרן וכשרותן בכסדרן. הסביר רבינו תם שסירכה איננה מעידה שניקבו קרומי הריאה שמתחתיה, אלא מתהווה אפילו בלי נקב בריאה. לפיכך כסדרן כשירה, מפני שאין נקב. אך שלא כסדרן טריפה, מפני שהסירכה תימתח בנשימת הבהמה כשאונות הריאה שלהן נדבקה תרחיקו זו מזו. במשך הזמן, תקרע הסירכה הנמתחת את קרומי הריאה באחת האונות שלהן נדבקה, ותיטרף.

ויש לשאול, הרי מבואר שהסירכה חזקה ונדבקה לריאה בחוזק עד שאי אפשר להסיר אותה מבלי לקרוע את הריאה שמתחתיה. אם כן, איך מסביר רבינו תם שסירכה כסדרן כשרה מפני שאינו מתוח, ולפיכך נשימת הבהמה לא תגרום לקריעת קרומי הריאה. הרי כבר נטרפה הבהמה מפני שאי אפשר להסיר את הסירכה מבלי לקרוע את הקרומים. אלא טריפות כזו אינו, שאין כאן כל הוכחה על קלישות הריאה ולענייננו על קלישות הגיד, אלא על חוזק החומר והדביקות. והמצאה חדשה היא שאיננה נכונה בסברא, וגם אין לה מקור.

עכשיו נעיין בטרופה השלישית, שהשתנה מראה גיד לשל זפת. קודם כל יש להזכיר שהוזכרו שינוי מראה לטריפה בכמה אברים, אבל לא בשוק ובגידיו. ומזה יש ללמוד בפשטות שאין בגידים פסול של שינוי מראה. ואין צורך להיכנס במחלוקת הפוסקים האם מחויב לבדוק כל שינוי מראה לריקבון ונימוח אפילו באבר שאינו סימן טריפה להם, שבנידון זה אפשר בקלות לבדוק מרקם הגיד. וכבר לימד אותנו השי"ך שגיד אחד נבדק יפה אפילו על ידינו.

ולמדנו שטעם תופעה הזאת מפני התפוצצות תאי הדם שבתוך הגיד מלפני זמן. בגיד בריא, הדם בלוע בתאים ואינו נרגש. אך במקרה הזה, יצא הדם מחוץ לתאים וניכר, וגם השתנה לשחור, כעדות חז"ל שצבע שחור הוא של דם אדום שלקח (סוכה ג, ב). ואין לחדש מן הסברא טריפות לגיד כזה, אפילו אם המסתבר לנו שיש כאן ליקוי גדול. שאין לדמות בטרופות, ואין כל הליקוים ואין כל האברים שוים. לפיכך, אם מרקם הגיד תקין, אין להטריפו. ונחש שנמצא גידים כאלו פעם באלף או באלפי אלפים, שגם צבעו השתנה וגם מרקמו אינו תקין. ואין לחוש לזה, שמיעוט שאינו מצוי הוא בכלל, עד שנשמע מהאוסרים שאכן יש מיעוט המצוי של גידים כאלו.

ועכשיו נרחיב הדיבור בטריפה הרביעית, שגיד נמחה בשפשוף אצבעותיו. והנידון בזה, מתי נכון להחשיב קלקול במרקם הגיד עד קרוב לריקבון כאילו הגיד אינו. ולכאורה, אם גיד נחשב כאינו, אז יותר גרוע מאם היה נפסק, ונטרף העוף.

ונתחיל מהגמרא (חולין נג, ב), שבה מבואר שכשנתמסמס בשר עד בכדי שהרופא היה חותכו ומסירו כדי לגלות בשר הנשאר החי, נחשב כאינו. ובשר כזה נקרא בלשון הגמרא והפוסקים בשר שהרופא גורדו. ונתן רש"י (שם ד"ה רואין אותו) דוגמא של צומת הגידין הנפסל בנטילה, שאם הגיע לשיעור כזה של מסמוס, נחשב כאינו וכניטל וטריפה. הרי שדין זה שייך בגידי הצומת שבשוק. ונשאל בגמרא (שם עז, א) האם הדין כן גם לענין הבשר שמסביב לשבר, המצילו מהיות טריפה. והסבירו התוספות (שם ד"ה נתמסמס) שאולי בשר רע כזה יכול להציל על שבר, מפני שהטריפות תלויה בעצם הנשבר ולא בו. אבל במקרים שהטריפות תלויה בו כגון ריאה או גידים, מבואר שנחשב כאינו וטריפה. והאיבעיא לא איפשטה (ענין בית יוסף יורה דעה נה ד"ה גידין שסופו).

שיטת הרשב"א (תורת הבית הקצר ב, ד"ה לקויין) שאין טעם הטריפות בבשר כזה מפני שאינו, אלא מפני שנחשב לחולי. וגרוע מאילו אינו, וטריפה מכל שכן. והוסיף הרשב"א לבאר ששייכת טריפות זו לכל אבר הנטרף במה שנחסר או ניקב או ניטל, והובאו דבריו להלכה בשלחן ערוך (יורה דעה נ, ג). ושיטת רבינו תם שמסר לרבי אליעזר ממיץ (הובאה בראבי"ה סימן אלף פט ובמרדכי פרק אלו טריפות סימן תרכט) שאנחנו לא בקיאים בשיעור של רופא גורדו, ולפיכך יש להטריף כל אבר הנטרף בנקב, אפילו אם רק נשתנה מראית הבשר, והכל לפי הענין. והובאו דבריו להלכה ברמ"א בכמה מקומות – לענין מקום העובי שבטחול (מג, ב), ולענין בשר החופה את רוב הכרס (מח, ה). וכן סתם הרמ"א כהוראה כללית שדין נשתנה מראה הבשר כניקב (נ, ג). ועל פי ההגהות מיימוניות (מאכלות אסורות ה, ב) הוסיף לפסול שינוי מראה בבשר לענין בשר המגין על שבר (נה, י). והסביר הש"ך (מג, ד) שכוונת הרמ"א דוקא אם יש שינוי בבשר, אבל לא אם יש רק שינוי במראה, ואולי למד כן ממה שאמר רבינו תם שהכל לפי הענין.

ויש לעיין שני עיונים בהלכה זו. ראשון, למה לא הגיה הרמ"א על דברי השלחן ערוך (מוד, ב) שהגדיר טריפות הלקותא בכוליא כשבשרה נעשה כבשר המת ויתמסמס ויפול, והוא בדיוק תיאור הגמרא של בשר שהרופא גורדו. הלא היה לרמ"א להגיה שאין אנחנו בקיאים, ולפיכך יש להטריף כל שנשתנה בשר הכוליא, כמו שכתב לענין טחול. והתירוץ פשוט, שכבר העיר הרשב"א (שם) שאין כוליא נטרפת בניקב או בניטל אלא בחולי. ואין דברי רבינו תם אלא שבשר רע דינו כאינו, מפני שאין אנחנו בקיאים. אבל בהחלט אנחנו בקיאים להבחין האם יש כאן חולי או לא. לפיכך בכוליא הנטרפת דוקא בחולי ולא במה שבשרה איננו, אין להטריפה בשינוי בשר, אלא דוקא אם בשרה כמת כמבואר בגמרא, וכולם בקיאים בזה.

ומזה יוצא תיובתא גלויה לשיטת האוסרים, החוששים שכל שינוי מראה בבשר ובקרומים שמסביב לגידים דינו כבשר שהרופא גורדו, מחמת שאין אנחנו בקיאים וכמבואר ברמ"א. הלא אין טריפות בבשר וקרומים אלו מטעם ניקב וחסר, אלא רצו לדמותו לריקבון ולקותא וחולי. אך מבואר משתיקת הרמ"א לענין כוליא שאפילו בזמנינו הכל בקיאים בחולי, וכל שהבשר אינו ממש כבשר המת כמבואר בגמרא, אפילו בריקבון אין חשש חולי, וכל שכן אם יש רק שינוי בשר.

וחשבתי גם ליישב שתיקת הרמ"א לגבי כוליא בדרך אחר: אין לחוש לאי בקיאותינו בענין זה אלא לגבי הנטרף בכלשהו, שאולי לא הסתכל טוב, ויש מקום אחד שהגיע הבשר לשיעור של הרופא גורדו שלא ראה. לפיכך, מובן שחוששים לזה בטחול הנטרף בנקב כלשהו, ובבשר החופה את רוב הכרס הנטרף בקרע של עובי כלשהו. ואפילו בבשר המגין על שבר יש להסביר שחופה רוב השבר בצמצום, ובציור כזה גם נטרף בכלשהו, שנחסר ממנו הרוב.

אבל אין פסול כלשהו בכוליא, אלא דנים בלקותא כולה, ולכן אין להטריף מטעם שאין אנחנו בקיאים. וגם מפירוש זה יוצאת תיובתא לאוסרים, שאפילו אם יש נקודה אחת בבשר וקרומים שמסביב לגידים שהגיעה לדרגת רופא גורדו ואינו ניכר, מכל מקום ניכר היטב שהבשר בכללו לא הגיע לקלקול כזה. לפיכך, אנו בקיאים שאין כאן לקותא וחולי, שנקודה אחת של קלקול בים של בשר חי אינו כלום.

ויש גם לשאול למה לא הביא השלחן ערוך שגיד שנתמסמס טריפה, שרש"י ביאר שצומת הגידין שהגיע לקלקול כזה נחשב כניטל וטריפה. ואין להקשות על מה שלא הביא שצומת הגידין שנתמסמס כולו טריפה, שאולי לא שכיח וגם דינו פשוט. אבל למה לא הביא דין זה לגבי גיד יחידי של עוף, ובפרט היה לרמ"א להזכירו שחושש למה שאנחנו לא בקיאים, ולפיכך יותר שכיח.

והנראה בזה שביארו התוספות (חולין ע"ב ד"ה איפסיק) שהטריפות בצומת הגידין היא במה שניטלו כולם. והטעם שנטרף בפסיקת אחד בעוף ורובם בבהמה לא מפני שיש בזה טריפות. אלא הטעם שזה יגרום שינטל כל הצומת, וטריפה מטעם סופו. לכאורה, אינו מוכרח שיבוא הבהמה לידי נטילת כל הצומת אם עומד הגיד הלקוי במקומו מפני שנחשב כאינו. וכבר הסבירו התוספות שאינו ברור שיש לפסול בשר המגין על שבר מטעם זה, מאחר שהטריפות איננה תלויה בו. ואף על פי שנשאר הדין בזה בספק, מכל מקום כאן אין ספק. שאין בפסיקת גיד אחד בעוף שייכות לטריפות של הרגע אלא של סופו. לפיכך, כל זמן שאינו נפסק ועומד במקומו, הצומת לא ינטל. ולפיכך לא נזכר טריפת גיד הנתמסמס בשלחן ערוך.

לפי זה, גם טריפה הרביעית של האוסרים אינו, ושוב אין צורך להיכנס בהבחנות אישיות ותורת כל אחד בידו בשיעור המסמוס. שאפילו התקלקל גיד עד שרופא גורדו אך לא נפסק, אין כאן טריפות, מפני שלא ינטל כל הצומת לבסוף. וזהו גם תשובה לכל טריפה של ריעותא בגיד, שאין לנו אלא נפסק.

לפי זה, כבר נדחו שתי טריפות נוספות של האוסרים של האדמת או הקשיית הגיד, מפני שעומדים במקומם ולא הופסקו. אך גם יש לדחותם בלי זה, שהעיד האיסור והיתר שמראה הטבעי של הגידים הוא נוטה לאדום. לפיכך, אף על פי שכהיום נראים לבנים, מכל מקום פשוט שאין באדום בכדי שינוי. גם אין להטריף מטעם הקשייה, שהרי כבר כתב הרמ"א (נח, ט) שכל הגידים סופם להקשות, ואין להטריף בתופעה טבעית אפילו אם הגיעה מוקדם. ואין לבדות טריפות, כמו שכתבנו למעלה על פי חז"ל.

ח. כל עוף טהור תאכלו

הוכחנו שאין הזריקה שבשוק גורמת דלקת, ולפיכך אין חשש בליקוי הבשר והקרומים שמסביב לגידים שיש בהם חולי הטורף, שנחוש מחמתם לטריפות הגידים, אפילו אחרי הבדיקה מפני אי בקיאותינו. גם הוכחנו שבריאיות התדירות של הגידים מעידה שאין בליקויים שמסביב בכדי לפגוע בהם. גם תמחנו על מה שחשבו האוסרים שנשוה חומר הלבן הנפרש ממקום הזריקה לחומר לבן של דלקת הגידים שדן עליו הקנה בשם מלפני ארבעים שנה. גם סתרנו טענת האוסרים שאי בקיאותינו בליקוי בשר מחייב אותנו לחשוש לריקבון ולחולי המטריף בכל שינוי בבשר, שבהבחנת חולי בקיאים אנחנו לדעת שאין אפילו בזמנינו. גם פקפקנו בחישוב מיעוט המצוי של הטריפות שהעידו עליהם האוסרים, וגם התרנו כל הטריפות שהמציאו. גם הוכחנו שהאוסרים לא הספיקו להוכיח אפילו לשיטתם שיש ריעותא מיוחדת הנגרמת מהזריקה, מאחר שלא דקדקו לבדוק בקפדנות את שוקיים שלא קיבלו זריקה, ואי אפשר להם להוכיח כמה טריפות נגרמו מהזריקה וכמה הם שכיחות הרגילה. גם הוכחנו שאין טריפות בגידים אלא נפסק, ומטעם זה בלבד יש לדחות כמעט כל הטריפות שהמציאו האוסרים.

ט. חותמים בשלום

איתא בבמדבר רבה (פינחס כא): גדול השלום שנתן לפינחס, שאין העולם מתנהג אלא בשלום. והתורה כולה שלום, שנאמר: 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג, יז). ואם בא אדם מן הדרך, שואלין לו שלום. וכן שחרית שואלין לו שלום, ובאמש כך שואלין בשלום. שמע ישראל חותמין 'פורס סוכת שלום על עמו'. התפלה חותמין בשלום, ובברכת כהנים

חותמין בשלום. אמר רבי שמעון בן חלפתא: אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום, שנאמר: 'ה' עוז לעזמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום' (תהלים כט, יא).

הנה קרא הקב"ה את עמו אנשי קודש במיוחד בעבור שמתקדשים בריחוק הטריפה (שמות כב, ל), ומובן מאוד לפי זה למה מתלהבים כל כך אם מתעורר ספק טריפה. הצלחנו להוכיח שאין חשש ובית מיחוש של טריפות בעופות של העדה החרדית. אך נשאר לנו טריפות שהיא ודאי ולא ספק, והוא הקרע של מחלוקת, הגונב מאיתנו את כלי המחזיק ברכה. לא נוכל לצפות שיתירו האוסרים את הנראה להם כטריפה, שלא זו הדרך של אנשי קודש.

אבל יש תיקון אחר, והוא שתסכים העדה החרדית לשנות את מיקום הזריקה לחזה – לא כמודה ועוזב, שבצדק החזיקה את מנהג אבות העדה להזריק בשוק מפני שאין בו חשש טריפות. אלא ישנו כרודפי שלום, כדי שלא ימשיך מצב במחנינו שזה פוסל מאכלו של זה. וגם יש בזה צורך לצבור, שכבר הוסיפו העדה משגיחים ובדיקות, וזרקים עופות לרוב שאין בהם כל חשש טריפות אלא ניצול מלזות שפתים. ולבסוף בודאי יבוא לידי התיקרות, והתורה חסה על ממונן של ישראל. ואף על פי שעלינו לשבח לעדה על שדואגת לבדוק אחרי חשש שאינו נראה להם, מכל מקום אין דנין אפשר משאי אפשר. והתיקון היעיל והנכון שישנו את מיקום הזריקה לחזה, שהיום אין חשש שיחדור מחט הקצר לתוך חלל הגוף כמו שכתבנו. ואישרנו הכל עם וטרינר, וכן הוא האמת. ואם אמר הקב"ה שימחה שמו הנכתב בקדושה כדי להטיל שלום (שבת קטז, א), כל שכן שיש לוותר על הנהגתן של אבות העדה במקום שאין חשש, כדי להשכין שלום במחנינו.

לכן, קורא אני הקטן ברבים לעדה החרדית בקריאה של חיבה שישנו את מקום הזריקה לחזה – אך ורק למען השלום.

וה' הטוב ישמיענו בקרוב את דברי הכהנים הבולשים את העזרה בקריאת הגבר: "שלום, הכל שלום (תמיד א, ג)."